

УДК 801.81:398.23(71=161.1)

Bohdan Medwidzky. Fragments of Traditional Retellings in Canada. The article examines both traditional retellings of Ukrainian emigrants in Canada and the newer tales and jokes rooted in the life of immigrants. The author considers macaronic humoristic texts, which include both Ukrainian and a mix of Ukrainian and English, to be the first step to the exclusively English texts now prevalent among Canadian Ukrainians.

Keywords: traditional retellings, Ukrainian emigrants in Canada, macaronic humoristic texts.

Про український фольклор у Канаді легше вести мову в минулому часі, ніж у теперішньому. Це насамперед тому, що зібрано більше матеріалу із часів, коли більшість переселенців розмовляла українською мовою та могла передавати усну народну творчість, спілкуючись рідною мовою. За сто років, починаючи від приїзду першого українського емігранта в Канаду, кількість українців різко змінилася (не на користь предківської мови переселенців). Це явище вплинуло на живучість українського фольклору.

Переміщений на Американський континент фольклор зазнав значних змін порівняно з тим типом чи аспектом усної народної творчості, що залишився на Європейському материках. Безсумнівно, від автотонного фольклору завжди можна сподіватися більшої живучості, його коріння історично далекоюжніші, він загальноприйнятій і розповсюджений, у нього є всі атрибути «громадянства першої кляси». У разі переміщеної усної народної творчості справа виглядає зовсім інакше, навіть протилежно. Тут її стійкість порушена звичаями і традиціями національної більшості, серед якої вона існує. Утрата давнього розвитку також негативно позначається на переміщеному фольклорі. Звичаї національної більшості не лише впливають на нього, але й під їхнім тиском часто утворюються нові гібридні фольклорні форми. Прикладом цих новотворень серед українських канадців можуть слугувати відомі макаронічні тексти українських народних пісень або прози, що виникли на втіху ліберально налаштованих осіб і на розпач суворих традиціоналістів.

Життєздатність фольклору національних меншин значною мірою залежить від впливу цієї групи на правлячу. У Канаді такий вплив здобуло французьке населення. Водночас група, яка швидко розпорошується та асимілюється, не може лишати за собою багато фольклорних слідів. Звісно, групи, які оселяються компактними масами, мають кращі можливості зберігати свої звичаї в сукупності інших мов і культур. Більшість перших переселенців українського походження можна зарахувати до групи, яка компактно осіла. Як відомо, поселення на гомстедах (160 акрів або 64,7 га) не були подібними до набагато менших ділянок, що їх селяни

обробляли на Батьківщині. Усе-таки значна кількість українців переїхала до Канади, щоб залишити за собою слід у культурі цієї країни.

Українці оселялися в Канаді протягом трьох періодів. Приблизно 170 тис. осіб прибули в 1891–1914 роках, переважно з Галичини й Буковини. Близько 74 тис. переселенців, також з Галичини та Буковини, приїхали до Канади в період між Першою та Другою світовими війнами, а ще менше, приблизно 34 тис., іммігрували впродовж 1947–1954 років. У перший період майже дві третини українців оселилися в степових провінціях Альберта, Саскачеван і Манітоба, де вони займалися хліборобством на власних ділянках. У цій групі більшість становили неосвічені чоловіки-селяни. Переселенці другого періоду мали кращу освіту, ніж їхні попередники. Вони володіли різноманітними фахами та були фінансово незалежними. Іммігранти повоєнного періоду приїхали з різних земель України й представляли всі рівні освіти та соціально-економічні стани. Вони оселилися переважно в містах Східної Канади, найбільше – у провінції Онтаріо.

Нині понад 80 % українців народилися в Канаді. За переписом населення 1981 року відомо, що тільки 55 % українців Канади, які мають батька й матір українського походження, вважають українську мову рідною. Така незначна кількість інформаторів-носіїв неперервної усної традиції ставить під сумнів існування українського фольклору в цій частині світу. При зникненні усних жанрів насамперед перестають існувати прозові твори. Пісенні жанри стійкіші завдяки мелодіям. Так, часто в Канаді можна почути українські пісні, виконавці яких не мають найменшого поняття щодо їхнього змісту.

З утратою мови прозові жанри українського фольклору не були перспективними. Очевидно, зникнення української мови не відбувалося раптово. Серед поселенців усна народна творчість побутувала в першому та другому поколіннях, частково – у третьому. Післявоєнні збирачі українського фольклору знаходили багато прозових текстів у 1950–1960-х роках. Один з них – це варіант знаного сюжету № 670 за А. Арне й С. Томпсоном «Про чоловіка, який розумів звірину мову». Його записав Р.-Б. Климаш у 1963 році в провінції Манітоба.

Про чоловіка, який розумів звірину мову

Ця во байка, то вона є довга і вона єст інтересна для молоді же, щоби вони заінтересувалися, що воно на світі так є. Вона є байка, але вона є правдива.

То було двоє стареньких людей, і вони не мали фамілії. Так тої жінки чоловік пішов збирати гриби, як ви знаєте, що то є гриби, такі білі губи. Пішов на гриби, так в гори. І збирає гриби, і чує, щось пищит, так ніби якась птице, ніби би таке, чій дитина. І він заінтересувався і пішов дивитисе. Приходить, а то у горах і земля се обсунула, і плита стояла, а гадина лізла попри то, і та плита впала і притиснула ту гадину. Та гадина зачела там кричети, і він приходить, дивитисе і щось йому зле було дивитисе на ту, що та плита на тій скотині. Взяв тую плиту, підніс, а та гадина вилізла відти та й обернулась до нього та й каже: «За оборонення мого життя, то я тобі даю, що ти будеш знати всі мови, що птахи говорут, що люди говорут, що кожна звірина говорит. Ти будеш знати ту бесіду».

А вони обоє мали пару коней. Був кінь і кобила. І кобила, значит, жеребна. А жінка була при надії, при старих роках. І він прийшов додому, і та гадина приказала йому, щоб він жінці аби не сказав, що він знає мову всіляку. І він запитав: «Чому?». А вона каже: «Бо коли скажеш жінці, так зараз пімреш». І він в тім разі, значит, не схотів казати жінці.

Вони собі гарно жили, і вона йому каже: «Знаєш що, чоловіче, в Трємбовлі є файний ярмарок». Ярмарок, значит, що продають всьо. Каже: «Як би ми поїхали». А він каже: «Ми б поїхали, але то я не хочу, бо кобила жеребна, а там є ріка, що тра через тую ріку переїздити. Якби ми, – каже, – годни на конях поїхати, то, – каже, – кони на перейде ліпше, як, значит, віз буде тягнути». І вони так се погодили обоє. І вона сіла на кобилу, а він сів на конє. І їдуть на той ярмарок. І приїхали коло ріки, і той кінь, значит, бух в ріку та й перейшов, а кобила зачела се крутити. Не хоче піти там. Але кінь каже до кобили: «Ти, – каже, – трошка скоч, то перескочиш через мяжке, що не застрєгнеш». А кобила каже до него: «Добре тобі балакати, що ти і твій господар, значит, таки потрафили, а так як ми обі, то ми в такій поставі, що воно неможливе». І вона зачела тую кобилу бити, а чоловік її зачев сі сміяти на тамтїм боці. І та кобила помаленьку злізла у долину, перейшла і виїшла. І вже їдут на той ярмарок обоє разом. І вона каже: «Чо ти ся так сміяв?». Бо вона не розуміла, що кінь казав до кобили. А він каже до неї: «То, жінко, таке, що я не годен тобі сказати, бо, як я скажу, то вмру». Ну, і вона їде далі з ним, і приїхали на той ярмарок. І вона не інтересується ярмарком, але інтересуєся тим, чо він сі сміяв. І вона його питає. А він каже: «Слухай, жінко...». А вона за ним каже: «Та вже їдьмо додому». Бо він казав: «Я тобі скажу, як вже приїдем додому, то тобі скажу. Але щобиш знала, що я вмру». «О, то так нема, – каже, – на світі, як ти кажеш».

І вже посідали на коні, їдут додому. І приїхали додому, і він не хоче сказати, бо вмре. Та гадина казала, що він вмре. Він тоди сказав: «Знаєш що, жінко. Як ти хочеш, як то би я тобі сказав се, то се є важне. Зрихтуй

катафельок і, – каже, – положиш мене на катафельок. Ви знаєте, що то є катафельок. І, – каже, – я тоди тобі скажу, а більше, не скажу». І вона ту раз-два, води загрїла, розунієш, якусь там миску, той маф [кусок матерії. – Б. М.] взяла. Так го обмила, розібрала. Та й го положила і накрила таким простиралом, як то мерце накривают. Та й стала: «Ну, – каже, – чоловіче, кажси». Думає-думає, але пес прибіг, бо двері були отворені, те була літна пора. Пес прибіг та й сильно скулит. Так скулит, шо ну. Вона до пса: «Марш, кої дідькової мами тут скавулиш, – каже, – ту мені те видиш». Того пса ногами накопала. Але прибіг когут. Та й він чує, бо він розумів тую бесіду. Прибіг когут та й каже до пса: «Кого дідька рипиш?». Цей каже: «Господар, – каже, – буде вмирав, каже жінці, та й вже вмре». «Як твій господар і мій такий дурний, що він жінці хоче сказати, то най вмирає до дідька». «Ти, – каже, – не думай, – так до пса когут говорит, – я маю, – каже, – п'єтдїсят жінок. Я, – каже, – зерно здиблю, я їх закличу всіх і сам зерно з'їм». «А він, – каже, – має єдну і не годен розуміти і на смерть їде, бо вона хоче, аби він сказав». Він тоди скочив: «Чорт тебе заберц, аби ти знала, що я ся з тобов розв'язав доки тебе...». То він тепер у Давфін, Гилберт, обаренки ті пече, кукіс [печиво. – Б. М.] ті донатс [пампушки. – Б. М.]. А вона то десь пішла з якимись індіанами.

Записано в Ашвілі, Манітоба, 27 червня 1963 року ¹.

Децо коротший текст анекдоту про нерозумного чоловіка записав Р.-Б. Климаш також у провінції Манітоба в 1963 році:

Ішла баба та й над'їхав трок [вантажник. – Б. М.], а баба йшла до міста. На дорозі. Тай їде баба, над'їхав цей чоловік троком, але він не дуже знайомий був з цєю жінкою. Але він вже трохи її знав. Тай каже: «Їдете до міста?».

«Я, – каже, – їду до міста».

«То сідайте, завезетеся».

Їдут дорозом, а там худоба пасеся на дорозі, та й, перепрошую вас, бик їде з худобою, знаєш, звід.

«О, – питаєся той хлоп, – як бик знає, коли корова його потребує?»

А вона каже: «Та він чує».

Але їдут далі. А вона каже: «А ти ще нічого не чуєш?».

А він каже: «Я нічого не чую».

Потому вона каже: «Е, ти ще гірше дурний, як той бик. Бик чує, а ти нічого не чуєш».

Записано в Гілберті Плейнс, Манітоба, 12 серпня 1963 року ².

Серед записів Я. Рудницького з 1954 року знаходимо також деякі оповідання традиційного українського фольклору. Подаємо короткий текст за сюжетом мовного непорозуміння:

«Бомбоси»

Раз чоловік їхав у місто, а жінка каже:

– Привези ми, чоловіче, черевики, бом боса!

Коли він вернувся з міста, каже жінці:

– Ходив цілий день, шукав, усякі черевички в місті були, алем «бомбосів» не знайшов. То, може, аж в Штицах продають такі черевички.

Інформатор – Т. Юзвизин, Вінніпег, Манітоба, 26 листопада 1954 року³.

Незважаючи на те що в Канаді зібрано деякі тексти традиційної усної народної творчості, варіанти яких записано в Україні, більшість прозового фольклору – це, за винятком макаронічних анекдотів, усні оповідання очевидців різноманітних подій у житті переселенців або спогади. Такі тексти досить легко поділити на групи: 1) чутки, поголоски про Канаду та спогади; 2) оповіді про перші роки життя переселенців і боротьбу з різними труднощами; 3) макаронічні українсько-англійські анекдоти.

Канада для багатьох українців була казковою країною за горами й морями, у якій людям жилося або дуже добре, або дуже погано. Про цю країну ширилися всілякі поголоси, овіяні казковими сюжетами, фантазією, гіперболою, небезпеками, які треба було переборювати. Мандрівники, котрі туди добиралися, або пропадали в дорозі, гинули в перші роки проживання на новій землі, або набували великих статків і жили краще, ніж пани чи вельможі на Батьківщині. Чутки про Канаду поширювалися серед українців так, як і народні казки, – переповідалися з вуст в уста.

За таких обставин нас не дивує те, що в спогадах перших переселенців знаходимо багато казкових або казкоподібних елементів-мотивів. Наприклад, у розповіді Івана Пилипова дізнаємося про таке:

З нашого села працювали люди при сплавах на Лимниці, а тамки говорили про Канаду, бо то був такий час, що люди говорили про цей край.

«Маєте адресу свого кривого?» – питаю одного німця.

«Маємо».

«Напишіть мені».

«Добре».

Гаврей написав мені адресу сина і доньки, і я написав листа. На мій лист прийшла відповідь. Відписали мені:

«Лишай гори і доли і ходи сюди».

Я відписав: «Добре, я поїду».

Набрав я великої охоти. Зараз поїду. Буду мати тамки хліб, вмю писати і читати і трохи по-німецьки. Там в Канаді не всі такі вчені. В нашій селі з моїх ровесників мало хто умів читати. Але жінка не хотіла їхати, боялась моря і чужої сторони. Каже до мене щодня: «Не поїду, не поїду, не поїду».

«То сиди».

Я пристав до неї, це була донька мого сусіда.

Продав я пару коней і воли, щоб мати гроші на шифкарту, але виглядало, що не вистачить на дорогу.

Продав я децю ґрунту, щоб заплатити дорогу.

...Поїхало нас трьох: Василь Єлиняк, Юрко Паніщак і я...

...Приїхали ми до Стрия, потім до Перемишля, а відти до Освенціма. Тутка переглядели урядники наші папери.

«Покажіть гроші», – сказав один з них.

Я мав 600 ринських, Єлиняк мав 190 ринських, а Паніщак мав 120 ринських. Урядники казали, щоб Паніщак вернувся назад до села, і він мусив сісти на залізницю, яка повезла його назад до Калуша. В Гамбургу, куди нас двох доїхало, був агент, який посадив нас на велику шифу, щоб ми їхали через море.

Їхалось 22 дні. В дорозі було всіляко: було так, було інак. Корабель їхав морем, а потім рікою до якогось великого міста. То був Монтреаль.

Рано злізлисемо з шифи [корабель. – Б. М.], а поплудні всілисемо на трен [поїзд. – Б. М.] і впоперек Канади. Дорога була якась довга, два дні і пів воліклися ми через скали, ліси, води і пусті поля. Видно було, що ми в дикім краю. Приїхали ми до якогось невеликого міста, де стояли деревляні будинки. На станції нам сказали висісти урядники, що вміли говорити по-нашому, але виглядало, що це не були наші люди; видно, німці. Це був Вінніпег...

...Тутка стрінули ми жидів з Росії, і вони нам казали:

«Поїдьте до Гретни, в Манітобі, недалеко відти, там найдете добру землю».

Купили ми тикети [білети. – Б. М.] до Гретни і поїхали дивитися. На станції стрінули німців, які говорили також по-українськи. Один з німців взяв нас до молочіння. Було що їсти і пити. Говорили ми з старшими по-нашому, а молоді знали вже тоді по-англійськи. Оповідали, як з початку бідили. Бідували три-чотири роки, а потому дороблялися і приходили до гаразду.

Я подумав, щоб вернутися до краю і привезти свою жінку з дітьми. Єлиняк просив, щоб узяти і його жінку разом, а сам хотів лишитися в Гретні на роботі. Я міркував, що було би добре спровадити більше родин з нашого села. Вони могли б дістати землі разом, то не вкучило б ся в чужім краю. Я нагадав собі, що можна взяти цілий тавншип. Знаєте, що є тавншип? То є 36 секцій; одна секція має чотири фарми; цілий тавншип має 144 фармів, кожна по 160 акрів, по-нашому 113 моргів. Отже, 144 родини може замешкати одна при другій.

З Гретни я виїхав 1-го грудня, з Вінніпегу виїхав 15-го грудня до Монтреалю, відси – до Бостону. Тутки треба було чекати п'ять днів на шифу. Морем їхалося щось 22 дні до Лондону. Тут перечекав я два дні, щоб переїхати до Гамбурга. Відти поїхав я через Берлін, Освенцім, Краків, Креховичі. Найняв я фіру з станції до Небилова і четвертого дня по Різдів приїхав до села. То було 1892 року.

Люди питали, куди я їздив і що я бачив. Розповідав я про Канаду і говорив: «Тікай звідси, тікай, бо тут нічого не маєш, а тамки матимеш землю за дурно і будеш газдувати». Але нарід був темний. «То далеко за морем», – кажуть. Мати плаче, хотя й має дев'ятеро дітей; не хоче їхати, але хоче, аби ми всі здихали разом із нею з голоду. Люди приходили до моєї хати; повна хата людей, кожний питає мене на ново: «Де ти був?».

Нарід не розумів, що за морем може бути свобідна земля без господаря, яку можна дістати даром або за малі гроші. Слухали, що я говорив, і дивувалися.

Пішла поговорірка по селах, що приїхав чоловік Бог знає звідки і хоче провадити людей до якоїсь там Америки і Бог знає куди...

...Сяду в коршмі і п'ю пиво. Плачу сам, або платять другі. Люди цікаві стоять довкола.

Розповідаю їм, що хочуть знати. Кажу їм: «Тікайте, тікайте, бо тут не маєте землі, а там є земля. Ви тут попихачі, а там будете господарями»⁴.

І. Пилипів не був єдиною людиною, яка власними розповідями зацікавлювала або спонукала своїх сусідів виїжджати за море. Подібні речі робили агенти корабельних фірм. Чутки про добре життя в Канаді розповсюджувалися, як пошесть, і багато агентів наживалося на цьому. На Західну Україну потрапляла значна кількість різноманітних фіктивних листів, у яких, як писала газета «Буковина» 1901 року, зображали Канаду, мов рай, политу молоком і медом землю, де не треба нічого робити⁵.

Еміграційний процес сприяв появі нових оповідань, пісень і віршів. Переселення стало темою для публіцистичних статей і белетристики. Західноукраїнський письменник Василь Стефаник писав про еміграцію в листах, статтях і новелах. Наприклад, у новелі «Камінний хрест» маємо таку прощальну картину:

– А проше, газди, возьміть же без царамонії та будь-те вібачні, бо ми вже подорожні. Та й мені, старому, не дивуйтеси, що трохи втираю на жінку, але то не задурно, ой, не задурно. Цего би ніколи не було, якби не вона з синами. Сини, уважаєте, письменні, так як дістали якесь письмо до рук, як дістали якусь мапу, та як підійшли під стару, та й пилили, пилили, аж перерубали. Два роки нічого в хаті не говорилось, лиш Канада та й Канада. А як ні дотиснули, як-ем видів, що однако ні муть отут на старість гризти, як не піду, та й ем продав до кришки. Сини не хоче бути наймитами після моєї смерті та й кажуть: «Ти наш тато, то й заведи нас до землі, та дай нам хліба, бо як нас розділиш, та й не буде з чим киватиси». Най їм бог помагає їсти тот хліб, а мені однако гинути. Але, газди, де мені, переломаному, до ходів? Я зробок – ціле тіло мозиль, кості дрихлаві, що заки їх зранку зведеш до купи, то десять раз йойкнеш⁶.

В. Стефаник також повідомляє, що еміграція розвинулася з поодиноких випадків до масового потоку. Перебуваючи в Кракові, він не раз заходив на залізничну станцію зустрічати емігрантів. Письменник пише до О. Кобилянської 23 квітня 1899 року, що «через Краків переїжджають заєдно наші емігранти. Йду цовечора, аби їх здибати. Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здані на всю подлість людську старого і нового світу. Немилосердна земля чорна, що пустила їх від себе. Відай, очі їх тому так завмерли, що не видно землі. Жінки не плачуть, “вже-м не годні”, діти цікаво оглядаються на все, а хлопці ледве ноги тягають і якомсь зі страхом глядять на жінки і діти. Цілу громаду їх все хтось гонить навперед себе, якийсь поліцай або жандарм, громада йде така безсильна й автоматична, аж серце мое

музицьке кервавиться. Йдуть цілі громади, гонять їх десь, що вони самі не знають.

Виджу їх, як дубів, тих мужиків, що їх вода підмиває, корінь підмулює, виджу, як хитаються, як падають, як їх пхають на залізниці і везуть, як дерево на опал. Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між їх серцем і селом, і мені рвуться, чую їх жаль і муку»⁷.

Життя перших переселенців складалося не без пригод, злидні, поневіряння запам'яталися надовго. Про ці переживання іммігранти розповідали наступним поколінням. Прикладів таких згадок багато. У спогадах В. Чумера є розповідь К. Загарійчука.

Оповідь Костя Загарійчука зі Смоки Лейк в Алберті

Я приїхав до Канади з села Топорівці, на Буковині, 1898-го року. Приїхав з родиною і замешкав у Гефбрідів [людей змішаної раси. – Б. М.] в комірнім на Пакані в Алберті. Ми були бідні, бо заледво було в нас \$10 готівкою, як опинилися на Пакані, 80 миль на схід від Едмонтону. Це було восени, і я рішився піти пішки до Форт Саскачевану і там десь у фармерів наймитися на роботи. Там у німця нанявся я копати бараболі. Це було найбільшим моїм щастям, бо було запевнення, що не помремо в зимі з голоду. І коли я написав до жінки, що я заробив десять міхів бараболі, то вона не повірила, а пройшла п'ятдесят миль пішки, аби наочно перевірити, чи то правда. Бараболю мав відвезти мені німець аж по молочінню, і я її закопав в землю, аби не змерзла. За це, що він мав відвезти мені бараболю аж на Пакан, я мусів вимастити глиною його стайню, аби худобі було тепло.

Жінка моя, не чекаючи, прийшла пішки і взяла майже міх бараболі на плечі і так несла аж на Пакан. Це було 50 миль дороги. Потім ще два рази приходила дивитися, чи бараболя не замерзла, або чи хто не закрвав. Оба рази пробувала брати на плечі і нести в мішку на Пакан, але німкиня їй не дозволила, кажучи: «Ти, жінко, дурна, таж ти колись на здоровлю відпокутуєш; мій чоловік як сказав, що відвезе, то відвезе».

Я робив там ще й коло машини і бараболю, і мене німець відвіз, як уже випав сніг. Жінка моя тоді, як клякла над тою бараболею, то з годину молилася. Дякувала Богу, що не дасть нам загинути в Канаді з голоду. І на весні, як наші люди довідалися, що в мене є бараболя на насіння, то за 20 миль здалека приходили просити. Ми уділювали кожному потрохи. І що ви думаєте, вони очка в бараболі вирізували і клали в землю, аби росла, а осередок варили на росіл і тим малі діти годували, бо молока не було. Розказувати тепер комусь про давні злидні, ніхто не повірить. А я не забуду їх до смерті...⁸

Напівказкою про звірів може слугувати оповідання про ведмедя, який, утікаючи від кабана, виліз на стіг сіна, де заховався чоловік. Ведмедя, зіпхнутого вниз чоловіком, розідрали кабани:

Я вже не жив (Піонерський спогад)

А було то вже давно, як ми ту в Канаді, в одній місцевості будували на високім горбу церкву межі лісами, бо ще поля мало було.

А коли ми вже при церкві робили коло бані, то понад ліси і поля і хати було видно. І я собі випляновав з тої церкви навпрашки через ліс іти до дому мого господаря, в котрого я ночував, бо за дорогов було два рази далі. Але мені ся так не вдало. Я вийшов на якесь поле і вже знав, що я заблудив. На тім полі була мала стирта снопів, коло неї стояли форки [вила. – Б. М.]. Я при допомозі форок виліз на стирту, розкинув снопи на боки і зробив для себе яму і так на стирті, як на ліжку, файно заснув із тими форками в руках. Як я пробудився, то вже ся розвидняло, а ту нараз такий стогін, аж земля дуднит. Я дивлюся, аж то дикі свині медвідя гонят, а він просто до тії стирти, та вже й коло мене. І хапає по снопови, і кидає межі свині, а сам згори дивиться, як вони снопи рвуть. А я думаю, що він мене як зобачит, то він і мене викине свиням. І якраз він наставився кидати сніп, мені в той час пощастило, і я тільки тими форками бухнув, тай він повалився межі свині, і вони з ним зробили празник.

Так я ще довго там сидів закім віджив і ще боявся порухати, аби свині не думали, що там іще один медвідь сидит.

Інформатор – Василь Голаєвич, Бенкенд, Саскачеван, 30 листопада 1954 року⁹.

Багато чоловіків поїхало до Канади, щоб заробити грошей та пізніше привезти жінку з дітьми. Самотнє життя в чужій країні неоднаково впливало на таких людей. У багатьох піснях про Канаду наявні мотиви про розлуку: «Канадо, Канадо, – співається в них, – яка ти зрадлива, не одного чоловіка з жінок розлучила». По-різному вирішено проблему розлуки та всіх перипетій, пов'язаних з нею. У звичаєвому праві існує «хлопський параграф». Приклад такого «звичаєвого параграфа» спостерігаємо в такому оповіданні:

Гість із Канади

Саме перед півночею станув поїзд у чудовій наддністрянській околиці, освіченій повним місяцем. З вагонів вийшло кілька запасних жидів і жидівок, і якийсь чоловік з малою скрипкою в руках.

Він вийшов з двірця на дорогу і зразу скрутив на пасовисько на стежку, що з високого горба вела стрімко вниз на село «Д». Тут не мав, видно, охоти пристанути хоч на хвилину, щоби подивитися на гори, як гарно виглядало село в долині, як білили хати між садами, як блистів до місяця широкий і глибокий Дністер, як легенька срібна мрака прикривала лози і високі зелені берези; він спішився або був зовсім не чулий на красу природи.

Тільки в селі, коли зайшов в одну бічну вуличку, станув і почав розглядатися. Яких п'ятдесят кроків перед ним стояла хата, з господарськими будинками, по тім боці ulици знов хата, а далі під горбом було вже сумно і темно, світло місяця туди не діставало.

В хаті і на дворі все спало.

Постоявши хвилинку, подорожній підійшов крадьки під вікна найближчої хати і заглянув у мале віконце. Нічого не бачив, ані не чув. Тоді поклав скриньку на землю, вхопив за рами віконця і силувався відчинити. Не йшло.

В кінці спересердя вдарив ліктем у шибу, розбите шкло задзвеніло, і в хаті скрикнув хтось: «О, Господи!».

«Відчиняй!» – приказав подорожній грізно.

«А хто ж там?» – спитав перестрашений голос з хати.

«Се я, Яків! Твій чоловік!»

«Ай, Господи! Яків! Я зараз! Тільки світло засвічу».

Блиснула невелика лампа в хаті, і по хвили відчинилися двері.

Яків увійшов із скринькою в хату.

Ані не звітався з жінкою, ані не сказав доброго слова, тільки розглядався хвилину по хаті, потім сів на лавці і сердито глянув на жінку, котра не знала, чи має тішитися, чи смутитися, так її зараз ся перша хвилина прибила.

«Ти нащо шибку вибив?» – спитала несміло.

Яків не відповідав на се питання, тільки від себе спитався: «Дитини нема?».

«Авжеж, вмерла в першій році, як ти поїхав. Я тобі писала».

«А друга де?»

«Яка друга? Адже другої в нас не було?»

«В нас не було, але в тебе знайшлася! – гримнув Яків гнівно. – Я все знаю. Я там за морем уже три роки працюю, як день, так ніч, а ти тут з іншим водишся! Кажи, де дитина?»

Молодиця спрацьована, утомлена, але з лиця доволі гарна, поправила собі хустку на голові і блиснула гнівно карими очима: «Ніякої другої дитини не було і нема!.. Коли не віриш, шукай!» – відповіла твердо.

Яків встав з лавки: «Ти ще пискуєш! Мені писали! А з сусідом Вербовим, що?».

«Неправда, неправда! – скрикнула молодиця і повернулася до дверей, мов хотіла втікати. – Присягаю Богу, що неправда!»

В тій хвилині прискочив до неї чоловік і з цілої сили вдарив її кулаком в плечі, потім ухопив за рукав, здер хустку з голови і почав бити, де попало. Жінка кричала і виривалася з рук чоловіка, але він тримав її одною рукою, як кліщами, а другою бив без милосердя.

«Ратуйте! Ратуйте!» – кликала вона, упавши на землю.

Відчинилися сінні і хатні двері, і на порозі станув дужий мужик, сусід Вербовий, з колом в руках.

«Се що за розбій по ночі? – скрикнув він. – А, то ти, Яків? Так з жінкою вітаєшся і спати не даєш?»

Відложив кіл на бік і уп'янілого з гнівом Якова одним замахом відорвав від жінки і кинув у другий кут хати так сильно, що той головою посунув тяжку лавку далі в кут.

«Се що за повіденція?» – крикнув ще і, розставивши ноги широко, як до боротьби, станув над Яковом, готов кожної хвилини почастивати ще краще.

Яків справді зірвався з землі і замахнувся на Вербового. Той вхопив його за обі руки, скрутив їх так, що аж затріщали, і силоміць посадив напасника на лавку під вікном.

«Сиди і не рушся! Кажу, що треба? Якої напасти собі шукаєш?»

«То ти до мої жінки... І ще мене б'єш!» – хрипів з лютості Яків, силуючись вирватись з сильних рук сусіда.

На ці слова сусід відповів таким потиличником, що Яків аж на лаву похилився.

«Не брешу, псєй сину, – наказував Вербовий. – Три роки сидиш там у Канаді, до жінки ні слова не напишеш, ані зломаного крейцара не пришлеш, – вона тут бідує, ради собі не годна дати, – а ти щойно приїхав, зразу до бійки! То се твої подарунки з Канади?»

«Най з другими не водиться!» – боронився Яків, але по голосі було пізнати, що чувся переможеним.

«З ким?»

«Адже з тобою першим. Мені писали до Канади».

Ляснув другий поличник, і лице Якова почервоніло і почало пухнути.

«Хто писав?» – спитав Вербовий.

«Підлужний писав».

«Не брешу, він неписьменний».

«Він підписаний на листі. Хтось за него писав».

«Добре, зараз його питаємо. Ходи».

Під час сеї лютої пересправи збита молодиця заводила коло печі, мов за покійним.

«Така мені заплава за мою працю гірку, що я йому клаптика землі не продала, що я собі рук і ніг не чую... За три роки аби гріш прислав., аби добре слово написав., нічого. То інші чоловіки гроші присилають, суми привозять, а він кулаки».

«Не плачте, сусідо, – тішив її Вербовий, випихаючи її чоловіка у сину, – ми зараз сюди вернемося».

І силою потягнув Якова за руку на двір та у темну улицю під горб.

За ними вийшла молодиця на дорогу. Тут стояла вже жінка Вербового, збуджена криком і бійкою.

«Сусідко, кумонько, ненько моя. Чи чували ви таке? З-за моря приїхав, аби мене набити за пусто, за дурно. Мені за три роки ані зломаного гроша не прислав, а сотки видав на дорогу, аби мене сам міг набити».

Сусіда почала її втихомирювати. Вона притихла, лише хлипала, як мала дитина, спершилася на ворота.

Минуло добрих кілька хвилин, і у темній улиці під горбом залунав такий сильний поличник, мов великий батіг ляснув.

«То ти аж з Канади приїхав напасти собі шукати?» – кричав там Підлужний так, що кожне його слово здалека було чути.

«А хто ж писав?» – боронився Яків уже зовсім м'яким голосом.

«А мене що, то обходить? Маєш лист, то шукай собі писаря. А людей не займай, волоцюго світовий. Перебрався і гадає, що він пан...»

«Іди спати, – радив Вербовий, – і людям дай спати, бо завтра робуча днина, а жінки не бий, бо ще раз прийду до тебе...»

Оба сусіди відвели Якова до хати.

«А що ж? Будеш спати чи маємо тебе пильнувати?»

«Не треба», – відповів Яків. Зайшов до хати, взяв свою скриньку і вийшов знову на двір.

Сусіди дивилися, що загадує робити. Не промовивши до нікого ані слова, гість з Канади пішов уличкою на дорогу і там аж на скруті зник.

«Я побіжу за ним», – промовила жінка.

«Хочеш смерти пожити?» – спитав Вербовий. Жінка послухала. Довго стояли всі ще при дорозі і обговорювали нічну пригоду.

Тим часом Яків вертав горбом і пасовиськом на дворець залізниці. В одній руці ніс скриньку, а другою мацав себе по твару. Вона спухла і пашіла, а в голові шуміло, як у млині. Під капелюхом знайшов гудз у волоссю, від удару об лавку. Язиком обміркував, що один зуб хліпався.

Сумний прийшов на дворець, поклав скриньку на лавку і сам сів. Думав, думав, потім виїняв з скриньки фляшку горівки, потягнув здорово – і знов задумався.

У такій задумі застав його залізничний послугач, родом з того ж села, що і Яків. Він приглядався йому кілька разів і не пізнав.

«Яків чи не Яків? – спитав нарешті... – З Канади?»

«Єс» [так. – Б. М.], – відповів Яків.

«Додому?»

«Но» [ні. – Б. М.].

Більше англійських слів Яків не привіз з Канади і тому далі говорив по-своєму.

«Я лише на кілька годин приїхав з Канади, аби повчити і пригадати її, що має чоловіка. Чи в неї була дитина, чи ні?»

«Ні, я був би чув щось».

«Але я таки набив її, най знає. Три роки – міркуйте. Одну жінку мати, та й розпусту дати? Три тижні їхав. Приїхав, набив і вертаю до Канади. Триста корон видав і ще других тільки видам, але най знає».

«Та за що ви її били?»

«Аби з іншими не водилася», – відповів Яків.

«А то чогось ви так запухли, певно, в Канаді так підгодувалися?»

«Вступися, – відповів Яків сердито, – не зачіпай мене».

Яків чекав ще з годину. Потім купив білет, всів до поїзду, що надїхав, повернувся на лаві й захрипів, як по парні. Сповнивши свій обов'язок, він вернув знов до Канади. Хто писав лист, се вже його не журило ¹⁰.

Канадська бувальщина часто переходила від родинних до мовних непорозумінь. На ґрунті незнання англійських виразів виникало багато анекдотів. Два такі тексти знаходимо в збірнику Я. Рудницького:

Друшляк по-англійськи

Як приїхали наші піоніри з краю, то їм було треба дещо до хати купити. Пішла раз жінка до skleпу шукати за друшляком. Ну, вона шукає, шукає, не могла знайти і не могла сказати тому чоловікові, що в skleпу роби, що їй треба.

То на другий день післала свого чоловіка.

Той пішов, а skleпар питає си:

– Кен ай гелп ю? [Чи можу я вам допомогти? – Б. М.].

А він каже так:

– Айд лайк ту бай е пат гвир де вотор ші гов, а макароні ші стап [Я хотів би купити горщок, де вода відходить, а макарони зупиняються. – Б. М.]

А це мав бути друшляк.

Інформатор – Я. Щепанська, Форт Вілльям, 8 серпня 1953 року¹¹.

Приклад мовного непорозуміння є в такому тексті:

Кобила замість цвяхів

Початки наші були дуже трудні, бо не знали англійської мови... Восени по жнивах я дістав роботу аж у двох братів. Один називався Джек, а другий Адам Енкус. І се була для мене дуже прикра робота тому, що треба було обслуговувати двох газдів... Раз, як був дощ, вони не молотили, а взялися будувати гренар [шпихлір. – Б. М.] і при тій роботі я їм децю помагав. День перед тим мій бас, Джек Енкус, був у місті Росел і купив цвяхів до будови. Розуміється, але коли ми йшли до Адама будувати той гренар, він забув цвяхи взяти, котрі були на бодзі [возі. – Б. М.]. Прийшли ми, там він нагадав собі, що забув цвахи.

І послав мене, аби я ті цвяхи приніс. То не було далеко, трошка може більше як пів милі. Я розумів тільки всього, що «бога» і «нілі». А в нього була кобила, драйверка [іздова кобила. – Б. М.], називалася «Нілі». Я прийшов додому, пішов до стайні, «Нілі» нема, випущена на фарму. Пішов я, зламав «Нілі», привів, вбрав у гарнис [упряж. – Б. М.], запряг до боги, сідаю і їду. Коли я приїхав, вони оба здивовані зачалися сміяти. Я спізнав, що щось не тее. Питають мене, де я їду? Я став і не знаю, що на то казати. Але приходять мій бас, Джек Енкус, і показує мені в пачці цвях, каже, що то «нілс», тлумачить мені. Ну, я тільки тоді пізнав свій блуд: я взяв кобилу «Нілі» замість цвяхів.

Інформатор – Д. Яремій, Россбурн, Манітоба, 18 травня 1954 року¹².

Макаронізми в текстах як пісенного, так і прозового фольклору можна вважати першим кроком до суто англійських текстів. Очевидно, тільки двомовні українці могли повністю розуміти своєрідний словесний гумор. Подаємо ще один приклад цього жанру зі збірки Р.-Б. Климаша:

Брат приїхав до Канади, і досить добре се йому подівало, і поїхав на голідей [відпочинок. – Б. М.] до краю – файно зібраний, гроші в кишені. І його брат сподобав собі, що він, так йому сі добре подівало в Канаді, і каже: «Може би поїхав! Вел [добре. – Б. М.], я би поїхав, але я по-англійськи не вмю балакати! Добре, що ти се навчив, але я не вмю!»

Ну, брат каже: «Що то треба знати?! Тільки треба знати: будуть тебе питати на іммігрейшн офіс [імміграційне бюро. – Б. М.], кілька ти років маєш. Кажу, що ти маєш – кілька ти маєш? Трійцять шість. Кажу, трійцять шість! Але далі будут тебе питати, як ти хочеш їхати – чи ти хоч їхати аеропляном, чи бовтом [пароплавам. – Б. М.]. Але твоя файненшенел [фінансовий. – Б. М.] – вел, гірз вер айм ронг [добре, я тут неправильно сказав. – Б. М.] – кажу, що ти не годен їхати аеропляном, бо тобі гроші бракує. Кажу, що бовтом».

Ну, прийшов той брат їхати до Канади. Приїхав до іммігрейшн офіс. Але питаєсі: «Ти хочеш їхати до Канади?»

«Єс» [так. – Б. М.]

«Кілько ти дітей маєш?»

Каже: «Трійцять шість».

«Ну, – каже, – трійцять шість дітей!? Самбоді із крейзі! Ідер ю ор ай! [Хтось божевільний! Або ти, або я! – Б. М.]

«Брат каже, “Бовт”» [тут маємо гру слів, «бовт» можна зрозуміти як іменник «пароплав» або «човен» чи як числівник «обидва». – Б. М.]

Записано в Гілберті Плейнс, Манітоба, 1 липня 1966 року¹³.

Макаронічні оповідання можна вважати початком переходу нащадків перших українських переселенців на англійську мову. Такий процес, мабуть, закономірний. Витіснення української мови, звичаїв і народної творчості не відбувалося без спротиву старших поколінь та деяких представників молодшого покоління переселенців. У степових провінціях Канади впроваджено двомовні англійсько-українські програми навчання в окремих державних школах. Батьки навіть читають українські казки своїм дітям перед сном. Але чи українську казкову традицію буде відроджено – невідомо.

Примітки

¹ Klymasz R.-B. Folk Narrative Among Ukrainians-Canadians in Western Canada. Canadian Centre for Folk Culture Studies. – Ottawa, 1973. – Paper N 4. – P. 96–99.

² Там само. – P. 105, 106.

³ Рудницький Я. Матеріали до українсько-канадської фольклористики й діалектології. – Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1956. – С. 29.

⁴ Чумер В. А. Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді, 1892–1942. – Едмонтон, 1942. – С. 18–21.

⁵ Буковина. – 1901. – 7 січня.

⁶ Стефаник В. Вибране. – Ужгород : Карпати, 1979. – С. 71, 72.

⁷ Лист В. Стефаника до О. Кобилянської від 23.IV.1899 р. // Стефаник В. Вибране... – С. 330.

⁸ Чумер В. А. Спомини... – С. 50.

⁹ Рудницький Я. Матеріали... – С. 14, 15.

¹⁰ Чумер В. А. Спомини... – С. 87–91.

¹¹ Рудницький Я. Матеріали... – С. 27.

¹² Там само. – С. 28.

¹³ Klymasz R.-B. Folk Narrative Among Ukrainians-Canadians in Western Canada... – P. 108.